

Motion till riksdagen

1989/90:Bo503

av Siw Persson m.fl. (fp)

Älvskyddet

---

1. Inledning

Vattenkraften har gett oss tillgång till avsevärda mängder billig elenergi som varit av stor betydelse för Sveriges utveckling till en modern industrination. Men otyglade älvar och fria forsar får inte bara betraktas som terawattreservoarer. Vi måste också värna och vårda deras artrikedom och skönhetsvärdet. Vi måste ta vara på allt de betyder för naturvård och kulturhistoria. Vi måste inse och värdesätta deras betydelse för samer och fritidsfiskare.

Under lång tid har exploateringsintressena fått väga tyngst i besluten om älvarnas framtid. Vi har i dag använt 70 % av våra större vattendrag för kraftproduktion. Därför är det nu både rimligt och nödvändigt att ge bevarandebestämmelserna en helt annan tyngd än tidigare. De orörda älvarna är inga förbrukningsartiklar som vi kan ha eller mista. De är inte vår egendom utan en nationell tillgång som det är vårt uppdrag att förvalta – för oss själva och för kommande generationer.

Nu finns det bara fyra stora, utbyggda älvar kvar: Torne, Kalix, Pite älvar samt Vindelälven. De är unika. Varje älv har t.ex. speciella vegetationsmiljöer. Vidare är det bara Kalix och Torne älvar som är helt opåverkade.

Fortsatta kraftbyggen hotar stora miljömässiga och vetenskapliga värden. Det gäller, för att citera Vetenskapsakademien, "unika ekosystem utan full motsvarighet någon annanstans i världen".

Vissa säger att vattenkraften är miljövänlig. Det är fel. Kraftutbyggnad medför en rad oåterkalleliga skador. Älvsträckor torrläggs. Stora landområden blir överdämda. Strandvegetationen förstörs. Sällsynta och hotade växtarter försvinner. Djurlivet skadas. Rennäringen trängs tillbaka ytterligare. Fisket tar skada och tidigare omfattande fiskbestånd försvinner. Fornlämningar såsom gamla fångstplatser förstörs.

Naturvård är en fråga om solidaritet med kommande generationer. När krav framförs om att älvarna skall byggas ut ökar hoten mot några av Europas sista vildmarker. De tillhör inte bara vår nation och vår generation. Vår orörda natur är alla människors och generationers egendom.

Därför arbetar folkpartiet för en ny vattenkraftspolitik där bevarandebestämmelserna skall väga tyngst.

2. Framgångar – och hot

Mot. 1989/90
Bo503

På senare tid har folkpartiets arbete för att rädda de orörda älvarna gett en del viktiga resultat. Riksdagsmajoriteten avvisade 1985 regeringens förslag om att genomföra s.k. förstudier beträffande de fyra orörda huvudälvarna i Norrland. Fem år efter Birgit Friggebos första förslag om lagskydd har några av våra värdefullaste vattendrag skrivits in i naturresurslagen – däribland omstridda vattendrag som Råneälven och Edängeforsen.

Men hoten mot älvarna kvarstår i olika former.

En rad värdefulla älvar och älvsträckor är fria för provning i vattendomstolen och ingår i den av riksdagsmajoriteten beslutade planen för vattenkraftsutbyggnad. Det gäller bl.a. Emån i Småland, Ammerån och Hårkan. En majoritet av socialdemokrater och moderater i riksdagen har avvisat folkparti-förslag om att dessa vattendrag skall skyddas i naturresurslagen. Våren 1989 beslutade regeringen ge tillstånd till utbyggnad av Klippen i Ume älv – ett projekt som tidigare stoppades av folkpartiregeringen.

Utbyggnaden av s.k. minikraftverk har de senaste åren medfört ett kraftigt ökat exploateringsstryck mot en rad skyddsvärda bäckar och åar. Regeringens proposition våren 1989 om dammsäkerhet och vattenkraft var på denna punkt uttryck för både lojhet och handlingsförlamning.

Industriförbundet driver på för en omfattande kraftutbyggnad. Boliden har begärt att få göra ett ingrepp i Laisälven som påverkar Vindelälven.

Starka krafter inom socialdemokratin, framför allt LO, arbetar dessutom för att en eller flera orörda huvudälvar skall offras.

Den viktigaste förklaringen till socialdemokraternas hållning är partiets band till stora intresseorganisationer såsom LO och Byggnadsarbetareförbundet. I deras fall är det kortsiktiga hänsyn till sysselsättningen för bl.a. Vattenfalls byggnadsarbetare som väger tyngst.

Men folkpartiet avvisar sysselsättningsargumentet för en fortsatt utbyggnad av vattenkraften. För det första är sysselsättningseffekterna kortvariga. När kraftverken är färdiga och vattenrallarna ger sig i väg har fasta jobb i rennärning, turism, jord- och skogsbruk försvunnit. Erfarenheterna tyder på att jobben på längre sikt bli färre, inte fler.

För det andra är priset för de kortsiktiga jobben för högt. Vår generation har inte rätt att för all framtid offra oersättliga naturvärden för att tillfälligt lösa kraftbolagens sysselsättningsproblem.

Alla avsteg från långsiktiga naturskyddsbeslut – antingen de gäller nationalparker eller älvar – är allvarliga eftersom de ger exploatörer en signal om att politikerna inte tar naturvärden på allvar utan är beredda att rucka på tidigare åtaganden om de kortsiktiga förtjänsterna ter sig tillräckligt lockande.

Det måste göras alldeles klart att några ytterligare ingrepp i de områden som är unika och vilka vi beslutat skydda inte kan accepteras.

I det läge som nu har uppstått sedan en företrädare för LO, som hårt drivit kravet på att älvskyddet skall rivs upp, tagit över ansvaret för energipolitiken inom regeringen är det angeläget att riksdagen ger entydiga besked. Hotet mot älvarna måste avvärjas.

3. Skadeverkningar av vattenkraftutbyggnad

Mot. 1989/90

Bo503

Vattenkraften är ingen miljö- och naturvänlig energikälla. Kraftutbyggnad medför tvärtom stora skador på den omgivande naturen, på fisket, på rennäringen, på jord- och skogsbruket och på kulturminnesvärden.

I. Vattenkraftutbyggnad skadar naturen (växt- och djurlivet m.m.)

Vid kraftutbyggnad förändras landskapet kraftigt. Stora landområden blir överdämda. En utbyggnad i Kalix älv skulle t.ex. innebära att 220 km² skog och renbetesland dränks.

På vintrarna torrläggs dessa sjöar, och då blottläggs stora döda bottenytor. I konstgjorda vattenmagasin varierar vattennivån ofta kraftigt, i vissa fall ända upp till 35 m. Den konstgjorda sjön Tjaktjajaure är som störst 85 km² som minst 9 km².

Stora delar av älvfåran torrläggs eftersom älven leds ner i berget långa sträckor. Vid en fullständig utbyggnad av Kalix älv skulle 15 mil av älven torrläggas. Detta skapar givetvis svåra sår i landskapet. Även erosionen ökar.

Flera tidigare kraftprojekt har inneburit ingrepp i fyra nationalparker, bl.a. Stora Sjöfallets nationalpark som skadats mycket svårt.

Den ständiga transporten av näringsämnen gör att den biologiska produktionen i älvarna är stor. På en kvadratmeter i en fors finns tiotusentals djur av ett hundratal olika arter. Den höga näringsproduktionen leder till att produktionen av fisk i strömmande vatten är två-tre gånger högre än i sjöar.

Den näringsrika miljön längs älven leder också till att växtlighet och djurliv vid stränderna är mycket rikare än i omkringliggande natur. Älvdalarna har med rätta kallats ett slags långsmala oaser i det norrländska landskapet. De utgör på flera sätt pulsådor i ett kargt fjäll- och skogslandskap.

Växt- och djurlivet tar skada redan vid små utbyggnader. När vattennivån förändras förstörs strandvegetationen. Artrikedomen försvinner. Djurlivet på botten av sjöarna påverkas kraftigt. I en insjö som reglerats 5 m minskade djurlivet ner till 10 m djup med 80 %.

De skador som vattenkraftutbyggnaden medför kan inte repareras. Stora områden lämnas biologiskt döda. Vattenkraftens utplåning av växt- och djurliv i sjöar och vattendrag är enligt Naturskyddsföreningen än mer omfattande än vad försurningen åstadkommit.

Till detta kommer att en exploatering av de återstående älvarna skulle innebära att våra sista större vildmarker försvinner. Just vildmarken gör dessa områden ovärderliga för naturvård och turism och helt unika i ett europeiskt sammanhang.

II. Vattenkraftutbyggnad skadar fisket

De bottendjur som försvinner eller minskar vid kraftutbyggnad är viktig föda för många fiskarter. Dessutom torrläggs eller överdäms fiskarnas lekplatser. Laxens och laxöringens vandringar skärs av eller försvåras.

Det är därför självklart att fritidsfisket starkt påverkas av kraftutbyggnad. Det finns nu omkring 2 miljoner fritidsfiskare i Sverige. 700000 av dessa har fiske som sin vanligaste fritidsaktivitet.

Närmare 70 % av fritidsfiskarna vill fiska i strömmande vatten, och fisket är en av de vanligaste orsakerna till att människor turistar i Norrland.

Det kan visserligen finnas rikligt med fisk också i utbyggda älvar men dessa arter är i allmänhet av mindre värde. Lax och öring får mycket svårt att klara sig. Det har förekommit många försök att kompensera bortfallet av strömfiske, t.ex. genom fiskodling, men ett av många problem är att odlingen kan leda till att fiskbestånden drabbas av inavel och efter hand degenererar. Det är därför viktigt att det finns kvar genetiskt opåverkade fiskstammar. Reproduktion av lax i t.ex. Kalix älv omöjliggörs vid en utbyggnad.

De outbyggda älvarna har ovärderlig betydelse för fisket genom reproduktionen av arter som fiskas i Östersjön och för att skydda fiskstammar med bevarad genetisk variation. Den vildlekande laxen är en naturlig genbank för avelsfisk, utan vilken odling av lax skulle bli omöjlig. Att på konstlad väg – med enbart odlad lax – upprätthålla Östersjöns laxstam är omöjligt.

III. Vattenkraftutbyggnad skadar rennärigen

Älvdalarna har stor betydelse för renskötseln. På vintern kan en isbelagd älv användas vid flyttning av renarna. Eftersom snötäcket är tunt i dalgångarna smälter snön snabbare. Det gör älvdalarna lämpliga både som vårbetes- och kalvningsland.

När vattnet däms upp är det ofta renbetemarker som blir översvämmade eller omöjliga att använda. Det avgörande är inte hur stora markerna är utan deras kvalitet och deras betydelse för samebyn.

Den vattenkraftutbyggnad som redan genomförts har medfört att samernas möjligheter att bedriva renskötsel och därmed bevara sin kultur starkt försvårats. De flesta samebyar har redan i dag drabbats av svåra skador genom kraftutbyggnad.

IV. Vattenkraftutbyggnad skadar våra kulturminnen

De äldsta daterade boplatzfynd i Norrland är 6 000–7 000 år gamla. Fångstkulturen var framför allt knuten till älvdalar och sjösystem. Eftersom fornlämningar och kulturmiljön befinner sig nära strandkanten tar de skada redan av små ingrepp.

Särskilt värdefulla är de orörda fångstkulturmiljöerna vid Nedre Långan, Byskeälven och Kalix älv.

Även ängsområden och lämningar från jordbrukskulturen under senare århundranden påverkas av kraftutbyggnad. Detsamma gäller självfallet alla lämningar från den samiska kulturen i fjällområdena.

Många kulturminnen kräver stora skyddsområden för att kunna komma till sin rätt. Det gäller t.ex. lämningar från fångstkulturen. Den Ekströmska utredningen understryker starkt kulturminnesvårdens betydelse i dessa områden: "Från internationell synpunkt motsvarar dessa kulturlandsmiljöer naturvårdens vildmarksområden. För vissa typer av förhistoriska miljöer kan man här med fog tala om Europas sista orörda kulturlandskapsmiljöer."

Inte heller jord- och skogsbruket lämnas opåverkat av vattenkraften.

4. De hotade älvarna

I detta avsnitt skall vi – utan anspråk på fullständighet – ge några exempel på de värden som hotas om dessa energipolitiskt betydelselösa men miljömässigt mycket värdefulla vattendrag förstörs. Listan på vattendrag som kan skyddas har dess värre blivit kortare än förra året genom regeringens utbyggnadsbeslut beträffande Klippen.

Emån

Emån är Sydsveriges enda i stort sett outbyggda vattendrag. Kraftverksprojektet Fliseryd beräknas ge 39 GWh/år.

I ån och dess dalgång lever sex arter av i Sverige hotade eller sällsynta ryggradsdjur. Det handlar bl.a. om utter, hasselmus och kungsfiskare. Emån hyser det största av landets tre bestånd av den utrotningshotade fisken malen – Sveriges största sötvattenfisk som är upptagen på Världsnaturfondens lista över hotade djur.

Ån är klassad som riksintressant för naturvärden med för landet unika naturområden i form av förgrenade älvfåror s.k. kvillar med mycket rik växtlighet och med en rad sällsynta växter.

I Emån finns också den mest grovvuxna havslaxöringstammen i Europa. En betydande del av de reproduktionsområden som denna berömda laxöringsstam har kommer att förstöras av den kraftverksutbyggnad som Sydkraft planerar vid Fliseryd. Dessutom kommer en lång sträcka av ån att förlora en stor del av sitt vatten och långa konstgjorda kanaler att grävas vid sidan av ån där vattnet leds till kraftverket.

Ett annat hot mot Emån är de årensningar och invallningar som börjat genomföras med mycket stora skador på naturen och på malens reproduktionsmöjligheter som följd. Det är alldeles nödvändigt att dessa ingrepp stoppas.

Voxnan uppströms Edsbyn

Voxnan är ett av de finaste vattendrag med vildmarkskaraktär vi har kvar i Sverige. Den har ett utomordentligt fint fiske efter harr och är ett populärt kanotvatten.

Tidigare har Hylströmmen i Voxnan förts till de vattendrag som är skyddade i naturresurslagen men det är angeläget att hela den övre delen av Voxnan skyddas.

Länsstyrelsen har föreslagit att hela älven uppströms Edsbyn skall göras till naturreservat. Ett interimistiskt reservat föreligger redan.

Vid älven har man bl.a. hittat flera mycket sällsynta växter. Här finns också en fast stam av den hotade uttern.

Voxnan har mycket stor betydelse för turismen. Den ligger bl.a. lättillgängligt för många människor i Mellansverige. Förutom tidigare planer på att bygga ut Hylströmmen finns också planer på minikraftverk bl.a. i Storlugnet vilket skulle få stora konsekvenser för naturen och fisket på ett av de finaste avsnitten i älven. Bl.a. skulle en lång sträcka på flera kilometer renas och flera kilometer dämmas upp.

Hårkan

Mot. 1989/90

Bo503

Hårkan är ett biflöde till Indalsälven. Utbyggnaden – de bägge projekten Hotagsströmmen och Edsoxforsen – beräknades av vattenkraftberedningen ge sammanlagt 113 GWh.

Utbyggnad avstyrktes inför behandlingen av vattenkraftsplanen bl.a. av de berörda kommunerna, fiskeristyrelsen, naturvårdsverket, planverket och vetenskapsakademien. Skäl som anfördes var älvsträckans läge nära Östersund, dess lättillgänglighet, dess betydelse för fisket och för kulturminnesvården.

Området är rikt på fornlämningar bl.a. i form av fångstgropar och stenåldersboplatser. Inom området finns nästan 500 registrerade fångstgropar. Älven är vidare av riksintresse för fritidsfisket och är ett av de få kvarvarande tillhållen för uttern.

Ammerån

Ammerån är den sista helt orörda älven i Mellannorrland. Planerna är att en del av Ammeråns vatten skall ledas över till Indalsälven med hjälp av en tunnel. I vattenkraftberedningens betänkande uppgavs projektet ge 158 GWh/år.

I utredningen Vattenkraft och miljö 1974 ansågs Ammerån ha mycket höga bevarandevärden och placerades i näst högsta klassen. Ån är belägen i landets mest kraftverkstata kommun, Ragunda, och i det län, Jämtland, där exploateringen av älvarna har gått längst. Den uppges vara landets kalkrikaste älv och den som längst kan stå emot försurningen.

Projektet har avstyrkts bl.a. av riksantikvarieämbetet, fiskeristyrelsen, naturvårdsverket, vetenskapsakademien och Ragunda kommun. Viktiga skäl är att Ammerån är helt outbyggd och har mycket stor betydelse för fritidsfisket och därmed för turismen.

Meåforsen

Meåforsen är den sista outbyggda forssträckan i Ångermanälven. Projektet beräknades av vattenkraftberedningen ge 42 GWh per år.

På 1970-talet ansågs forsens låga bevarandevärden men har senare när ytterligare fakta blivit kända kommit att värderas högre av naturvården. Det avstyrktes när vattenkraftsplanen behandlades av den berörda kommunen Sollefteå, länsstyrelsen, fiskeristyrelsen, naturvårdsverket och vetenskapsakademien.

Älvsträckan anses framför allt ha stor betydelse för fisket och turismen i regionen, eftersom den är den enda större sträcka i hela Ångermanland som kan erbjuda fiske i strömmande vatten. Beståndet av harr anses t.ex. mycket värdefullt.

Jaurekaska

Detta är den sista outbyggda sträckan av Stora Lule älv. Den ligger mellan Vietas kraftverk och Stora Lulevattnet som är reglerat. Strömmen nedanför sjön Langas heter Jaurekaska. Sjön Langas har mycket stor betydelse för

bofasta yrkesfiskare och för samerna i området. Sjön ger nämligen ett mycket gott fiske efter röding och sik. Här finns också en omfattande fisketurism. Sjön ligger delvis inom Stora sjöfallets nationalpark. En utbyggnad skulle totalförstöra fisket i sjön och torrlägga forsen.

Mot. 1989/90
Bo503

5. Folkpartiets program för att rädda älvarna

I. Riksdagen bör uttala att den tidigare beslutade utbyggnadsnivån – 66 TWh – skall vara det slutliga riktvärdet för den svenska vattenkraftsproduktionen. Det bör påpekas att ombyggnader och effektiviseringar sjöfallet skall tillåtas, där det kan ske utan skador. Vattenkraftsberedningen visade att ett högre utbyggnadsmål kommer att kräva ingrepp i skyddade älvar. Men ett övre riktvärde innebär att regeringen inte längre skall släppa fram kontroversiella utbyggnadsprojekt för att öka elproduktionen. Därmed skulle trovärdigheten i olika skyddsbeslut öka.

II. Naturresurslagen skall kompletteras så att följande älvar och älvsträckor skyddas.

- Emån
- Voxnan uppströms Edsbyn
- Hårkan i Indalsälven
- Ammerån i Indalsälven
- Meåforsen i Faxälven (biflod till Ångermanälven)
- Luleälven sträckan mellan Vietas och St Lulevattnet

Ansökan om att bygga ut Ammerån som nu skall behandlas av regeringen bör givetvis omedelbart avslås.

III. De fyra huvudälvarna samt ytterligare några särskilt värdefulla mindre älvar – bl.a. Byskeälven och Råneälven – bör få ett förstärkt skydd genom att avsättas som nationalälvar.

De bör därigenom få ett skydd som motsvarar nationalparkerna. En utredning om nationalälvar bör snarast genomföras.

IV. Beslutsordningen för minikraftverk bör förändras så att risken för omfattande miljöskador till följd av en utökad exploatering undanröjs samtidigt som vattenlagen även i övrigt justeras i mer miljövänlig riktning. Förslag om detta framläggas i en särskild kommittémotion.

Enligt de ändringar som skedde i vattenlagen i samband med NRL har regeringen inte längre obligatorisk prövning av vattenkraftutbyggnader i undantagna älvar. Det innebär att domstolarna själva faller avgörandet i dessa fall. Mot bakgrund av de starka skyddsintressen som är knutna till de undantagna älvarna bör man inte överlåta bedömningen enbart till vattendomstolarna. Regeringen bör alltså ha det slutliga avgörandet i fall som rör de undantagna älvarna.

Hemställan

Med hänvisning till det anförda hemställs

- I. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om att någon ytterligare vattenkraftsutbyggnad utöver

den produktionsnivå, ca 66 TWh, som riksdagen tidigare uttalat sig för inte skall ske,

2. att riksdagen beslutar om sådan ändring av lagen om hushållning med naturresurser m.m. att Emån, Voxnan uppströms Edsbyn, Ammerån, Meåforsen, Hårkan och Luleälven sträckan mellan Vietas och St. Lulevattnet skyddas.

3. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om en utredning om avsättande av de fyra orörda älvarna och ytterligare några särskilt värdefulla älvar som nationalälvar,

[att riksdagen beslutar om en sådan lagändring att vattenkraftsprojekt i undantagna älvar och älvsträckor alltid skall prövas av regeringen¹].

Mot. 1989/90
Bo503

Stockholm den 19 januari 1990

Siw Persson (fp)

Erling Bager (fp)

Karl-Göran Biörsmark (fp)

Ulla Orring (fp)

Ingrid Hasselström Nyvall (fp)

Britta Bjelle (fp)